

CEZAYİR-İ BAHR-İ SEFİD EYALETİNİN KURULUŞU (1534)*

İdris BOSTAN**

Osmanlı İmparatorluğu denizciliğinin ilk devirlerine ait bilgilerimiz yeterli kaynaklara sahip olmadığımız için oldukça sınırlıdır. Bu sebeple Osmanlı Deniz Teşkilatının teşekkülü konusu da, önemli bir ilgi odağı olmasına rağmen henüz tam anlamıyla aydınlatılabilmemiş değildir. Bununla beraber dönemin kendi kaynaklarında mevcut bilgilerden hareketle ve bu bilgileri sonraki uygulamaların ışığı altında değerlendirmek suretiyle birtakım tesbitler yapmak mümkün gözükmektedir. Bu araştırmada Osmanlı Bahriyesinin belkemiğini oluşturan tersane ve donanmanın en üst düzeyde yöneticisi ve komutanı olan kapudan-ı deryanın başında bulunduğu eyaletin hangi aşamalardan geçtiği ve esas itibarıyla nasıl teşekkül ettiği konusunda bazı ipuçları elde edilmeye çalışılacaktır.

Mevcut bilgilere göre, I. Murad devrinde Gelibolu Beyi Yence Bey'in hazırladığı gemilerle Osmanlı ordusu Gelibolu'ya geçirilmiş ve eldeki gemiler ile bölge düşman donanmasından korunmuştur. Deniz işleriyle de görevlendirilen bu Gelibolu beyinin aynı zamanda kapudan-ı derya olarak kabul edilmesi doğru olacaktır¹.

Kuruluş döneminde Osmanlı tersane ve donanmasının bütün faaliyetlerini yürüten ilk önemli isim ise Saruca Paşa'dır. Çünkü 1390'da Yıldırım Bayezid, Gelibolu tersanesini adeta yeniden imar ve inşa ettirmek ve o günün şartlarında güçlü bir donanma vücuda getirmek istediğinde o sırada Anadolu beylerbeyliğinden azledilen Saruca Paşa'yı, Gelibolu sancakbeyliği ile kapudan-ı

* Bu yazı, *The Kapudan Pasha, His Office and His Domain*, ed. F. Zachariadou, Rethymnon 2002'de yayımlanan "The Establishment of the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid" adlı makalemin gözden geçirilmiş, ilaveli şeklidir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

¹ Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara 1995, I, 248-249. İsmi Yünc veya Yenice olarak da okunabilecek olan bu bey ile ilgili başka bir kaynakta bilgi bulunamamıştır.

deryalığa getirmiş, tersane ve donanmayı kurmakla görevlendirmiştir². Gelibolu'nun Yıldırım Bayezid devrinde bir deniz üssü olarak teşkilatlandırıldığı 922 (1516) tarihli Gelibolu tahrir defterinde de zikredilmektedir. Buna göre Gelibolu'ya bağlı bazı köylerin gemiler için zift, katran ve demir temin etmek karşılığında avârtızdan muaf oldukları ve ellerinde Bayezid tarafından verilmiş fermanlar bulunduğu anlaşılmaktadır³. Bu dönemden itibaren Barbaros Hayreddin Paşa'nın beylerbeyi olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin yönetimine ve donanmanın komutanlığına getirilmesine kadar bütün kapudanların esas itibarıyla Gelibolu sancakbeyi olarak donanmaya kumanda ettikleri görülmektedir.

Kapudan-ı deryalar, bir sancakbeyi olarak tayin edilmekle beraber yetki ve sorumlulukları bakımından diğer sancakbeylerinden farklı idiler. Bu göreve gelenlerin görev yerleri ve bu görevden terfi ettikleri mevkiiler dikkate alındığında bu husus daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim, Fatih Sultan Mehmed devrinde bazı vezir ve sadrazamların gözden düşüklerinde veya yeni bir göreve tayin edildiklerinde Gelibolu sancakbeyliği verilerek kapudanlık görevine getirildikleri görülmektedir. Mesela, vezir Zağanos Paşa gözden düştüğü sırada (1463)⁴, Mahmud Paşa birinci sadaretinden sonra (1469)⁵, vezir Mesih Paşa Rodos muhasarasındaki başarısızlığı üzerine (1480)⁶ yeniden göreve tayin edildiklerinde Gelibolu sancakbeyliği ile kapudan olmuşlardır. İbn Kemal, Mahmud Paşa'nın Gelibolu sancakbeyliğine tayininden bahsederken Gelibolu'nun bir "deniz beğliği" olduğunu belirtmiştir⁷. Yine Gedik Ahmed Paşa,

² Gelibolu tersanesinin Osmanlılar devrinde yeniden kuruluşu ve faaliyetleri için bk. İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu", *Avrupa'ya İlk Adım, Uluslararası Sempozyum*, İstanbul 2001, s. 47-61. Ayrıca bk. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Ankara 1992, s.14-15.

³ Irène Beldiceanu-Steinherr, "L'Approvisionnement de l' Arsenal de Gallipoli en Boudron, Bois et fer en 1516", *The Kapudan Pasha, His Office and His Domain*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 2002, s. 71-86.

⁴ İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V, 175.

⁵ Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 147; Neşri, *Cihan-nümâ*, s. 785. *Âşıkpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s.171. Y. Yücel-H. E. Cengiz, "Ruhi Tarihi", *Belgeler*, 18, Ankara 1992, s. 462. Mahmud Paşa'nın kapudan olarak 1469-1472 arasında Gelibolu sancakbeyi olduğu konusunda bk. Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs, The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Paşa Angelović 1453-1474*, Brill 2001, s.167-168.

⁶ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.3407, vr. 152b.

⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter, (nşr. Ş. Turan), Ankara 1991, s. 279, 284-285. Ayrıca bk. Şehabeddin Tekindağ, "Sadrazam Adnl Mahmud Paşa'ya Ait Bir Tedkik Münasebetiyle", *Belleten*, 95, Ankara 1960, s.520.

sadarettten azlınden sonra, önce Rumeli hisarına hapsedilmiş ve 881 (1477)'de affedilerek Gelibolu sancakbeyliği ile kapudan olmuştur⁸.

II. Bayezid devrinde Sinan Paşa (894/1489)⁹, Küçük Davud Paşa (904-908/1499-1502)¹⁰, Sinan Bey (909/1503)¹¹ ve Hersekzâde Ahmed Paşa (909-916/1504-1510)¹² gibi kapudan-ı deryalar da Gelibolu sancakbeyi statüsünde idiler.

Bu durum, Yavuz Sultan Selim devri ve Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk senelerinde de değişmedi ve Gelibolu sancakbeyleri terfi ettiklerinde beylerbeyi oldular. Nitekim Sinan Bey (920-922/1514-1516), Gelibolu sancakbeyliğinden terfi ederek Rumeli beylerbeyliğine getirildi¹³. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında kapudan-ı derya bulunanlar arasında Gelibolu sancakbeyliğinden Karaman, Rum, Şam ve Rumeli beylerbeyliklerine terfi edenler bulunmaktadır. Mesela, Şadi Paşa¹⁴ ve Lütfi

⁸ Gedik Ahmed Paşa, 21 Zilka'de 881-29 Şevval 882 (7 Mart 1477-3 Şubat 1478) tarihleri arasında Gelibolu sancakbeyi olarak görevine devam etmiştir (BOA. MAD, nr. 176, vr. 405b). Bazı kaynaklarda Arnavud (Avlonya) sancakbeyliği verildiği kaydedilmektedir (Yücel, *Ruhi Tarihi*, s.468; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII, 470). Gedik Ahmed Paşa'ya önce Selanik sancakbeyliği verildiği konusunda bk. Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, İstanbul, I, 566.

⁹ 23 Cemâziyelâhur 894 (24 Mayıs 1489)'de 700.000 akçelik has ile Gelibolu sancakbeyliğine getirildi (MAD. 17893, s. 408).

¹⁰ Zilka'de 904 (Haziran 1499)'de Gelibolu'nun emiri ve kapudanı idi ((İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997, VIII, 178). Yine 905 (1500) senesinde de Davud Bey'in, Gelibolu kapudanı olduğu görülmektedir (Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, TSMK, Revan 1272, s. 22). Bu görevde 908 (1502)'e kadar kaldığına dair bk. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII, s.220, 243-244.

¹¹ 23 ve 28 Cemâziyelâhur 909 (13 ve 18 Aralık 1503)'da Gelibolu mirfıvası olan Sinan Bey'e in'amda bulunulmuştur (Ömer Lütfü Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, sayı, 13, Ankara 1979, s. 329, 331).

¹² Ahmed Paşa'nın ilk kapudanlığı 893 (1488) senesindedir (*Âşıkpaşazâde*, s. 236; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII, 108). İkinci defa Gelibolu sancakbeyi olarak kapudanlığa tayini ise 23 Ramazan 909 (10 Mart 1504)'dadır (Barkan, *İstanbul Sarayları*, s. 355; *I' Documenti Turchi Dell'Archivio di Stato di Venezia*, haz. M. Pia Podani-Fabris, Roma 1994, s. 37). Ahmed Paşa'nın 26 Cemâziyelâhur 910-15 Safer 915 (4 Aralık 1504- 4 Haziran 1509) tarihleri arasında bu görevde iken çeşitli in'amlar ve maaşlar aldığı anlaşılmaktadır (Mustafa Açıkgöz, *II. Bayezid Devri İn'amât Defteri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 40, 84, 106; *Ruznâmeçe Defteri*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nr. 0.71, s. 154, 165, 192, 199, 211, 219, 225, 233, 238, 240, 241, 250, 332). 11 Rebülevvel 916 (18 Haziran 1510)'da İskender Bey Gelibolu sancakbeyi bulunduğuna göre (*Aynı defter*, s. 389, 433, 435) Hersekzâde, bu tarihlere kadar görev yapmış olmalıdır. İbn Kemal, Hersekzâde'nin bu göreve getirilişini, kendi isteğiyle ayrıldığı sadarettten sonra padişahın iltifatı olduğunu ve 916 sonları (1511 başları)'na kadar devam ettiğini belirtmektedir (*Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII, 237, 281-282).

¹³ Sinan Bey'in yerine kapağası Cafer Ağa, 23 Rebülevvel 922 (26 Nisan 1516)'de 500.000 akçelik has ile kapudan tayin edildi (MAD. 7, s. 313b; "Haydar Çelebi Ruznâmesi". Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, İstanbul 1274, I, 476-477).

¹⁴ Safer 927 (Ocak 1521)'de kapudan iken Karaman beylerbeyi oldu (Bostan Çelebi, *Süleymannâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Ktp, nr. 3317, vr. 11b).

Paşa¹⁵ kapudanlıktan Karaman beylerbeyliğine, Lala Sinan Paşa¹⁶, Behram Paşa¹⁷, Mustafa Paşa¹⁸ ve Mehmed Paşa¹⁹ Rum beylerbeyliğine, Hadım Süleyman Paşa Şam beylerbeyliğine²⁰ ve Kasım Paşa Rumeli beylerbeyliğine²¹ yükseltilmişlerdi.

Bu dönemde ise yani 933-934 (1527-1528) senelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece yedi eyalet bulunuyordu ve bunlar arasında Rumeli, Anadolu, Karaman, Rum, Mısır, Şam ve Diyarbekir yer alıyordu²².

Barbaros'un Osmanlı İmparatorluğu Hizmetine Girişi

Osmanlı Bahriye Tarihi'nde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı donanması hizmetine girmesi, denizcilikle ilgili bir eyaletin teşkili ile onun beylerbeyliğine ve donanma komutanlığına getirilmesi son derece önemli bir hadisedir. Bir taraftan Avrupa içlerine kadar ilerleyen Osmanlı İmparatorluğunun diğer taraftan da denizlerde aynı başarıyı göstermesi gerekiyordu. Bu sebeple Barbaros gibi ünlü bütün Akdeniz'i tutmuş bir deniz amiralinin Osmanlı devlet hizmetine girmesi, Osmanlı İmparatorluğu denizcilğinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Barbaros Hayreddin Paşa'dan önceki kapudan-ı deryaların kimler olduğu ve faaliyetleri konusunda yeterli ve kesin bir bilgiye sahip olmadığımız için dönemin kitabi ve arşiv kaynaklarının büyük önemi bulunmaktadır. Çünkü

¹⁵ Şa'ban 929 (Haziran 1523)'de kapudan iken Karaman beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 60b). Bu Lütfi Paşa, Rebülâhır 939 (Kasım 1532)'de Şam beylerbeyi iken vefat ettiğine (vr.143a) göre sadrazam Lütfi Paşa'dan ayrı olmalıdır.

¹⁶ Zilka'de 927 (Ekim 1521)'de kapudan iken Rum beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 36b).

¹⁷ Rebüllevvel 929 (Ocak 1523)'de kapudan iken Rum beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 49b, 57a-b).

¹⁸ Avlonya beyi iken Safer 933 (Kasım 1526)'de kapudan olan Mustafa Paşa (Palak), Rebülâhır 936 (Aralık 1529)'da Rum beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 98b, 117b).

¹⁹ Silistre beyi iken Rebülâhır 936 (Aralık 1529)'de kapudan olan Mehmed Paşa, 937 (1531)'de Rum beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 117b, 127b).

²⁰ İç hazinedarbaşı iken Şa'ban 929 (Haziran 1523)'de kapudan olan Süleyman Paşa, 931 (1525)'de Şam beylerbeyi oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 60b, 72b).

²¹ Şa'ban 931 (Haziran 1525)'de Gelibolu beyi olarak "aktâr-ı bihâra kapudan" yapılan Kasım Paşa, sadaret kaimmakamı olarak İstanbul muhafızlığına ve 934 (1528)'de Rumeli beylerbeyliğine tayin edildi (Bostan, *Süleymanname*, vr. 74b; 77b, 98b). Kasım Paşa, 17 Şa'ban 935 (26 Nisan 1529)'de ikinci vezir oldu (Bostan, *Süleymanname*, vr. 108a. Ayrıca bk. Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-tevârih*, haz. A. Sağır, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.168). Ramazan 940 (Mart 1534)'da üçüncü vezirlikte bulunan (BOA. Kamil Kepeci (KK), nr. 1863, s. 141). Kasım Paşa'nın 944-946(1538-1540) senelerine ait bir listeden ölmüş olduğu anlaşılmaktadır (Ö. L. Barkan, "933-934 Hicri Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", *İFM*, sayı, 15, İstanbul 1954, s.317).

²² Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet*, İstanbul 1978, s.125-132.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girdiği sırada kimin kapudan olduğu konusu dahi kesin değildir. Daha çok Kemankuş Ahmed Paşa'nın bu tarihlerde kapudan-ı derya olduğu ve Barbaros ile Koron'da buluşarak birlikte İstanbul'a geldiği belirtilmekte²³ ise de, Barbaros'tan önce Osmanlı kapudan-ı deryasının kim olduğu hususuna açıklık getirecek asıl bilgiler sadece arşiv kayıtları arasında bulunmaktadır. Nitekim tesbit edilebildiği kadarıyla, Kapudan Ahmed Bey, Evâhır-ı Şevval 938 (26 Mayıs-4 Haziran 1532)'de 80 kadirge ile İspanya'nın işgal ettiği Koron'u geri almak üzere denize açılmış ve bir yıl süren başarısız kuşatmadan sonra²⁴, İstanbul'a dönmek üzere iken burada Barbaros'un filosu ile birleşmiş ve İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Halbuki bu sıralarda İstanbul'da "kapudan-ı derya"lığa, 7 Safer 940 (28 Ağustos 1533)'de Lütfi Bey'in²⁵ getirildiği görülmektedir²⁶.

Akdeniz dünyasında Cezayir Sultanı olarak şöhret kazanan Barbaros Hayreddin²⁷, Kasım 1533'te İstanbul'a geldiğinde büyük bir merasimle karşılandı²⁸. Beraberinde on reis²⁹ ve Tunus'taki iktidar mücadelesinde kardeşi Mulay Hasan'a karşı Türk tarafını tercih eden Reşid³⁰ de bulunuyordu. Kanuni

²³ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibar fî esfari'l-bihar*, (haz. O. Ş. Gökyay), İstanbul 1973, s. 62. Danişmend, *Anavarin'de buluşukların yazmaktadır (Kronoloji, II, 160-161)*.

²⁴ Bostan, *Süleymanname*, vr. 130a, 140b-141a. Donanmanın Şa'ban 938 (Mart 1532)'de deniz muhafazası amacıyla İstanbul'dan ayrıldığı konusunda ise bk. *Menâkıb-ı Selâtn-i Âli-i Osman*, Courtesy Biblioteca Nacional, Madrid, s. 63. Bu sayfanın fotokopisi, A. Cassola, *The 1565 Ottoman Malta Campaign Register*, Malta 1998, s. 112'den sonra yer almaktadır.

²⁵ Lütfi Bey'in daha sonra veziriazam olan Lütfi Paşa olması gerekir. Lütfi Paşa, kendisinin kapudanlık görevinde bulunduğunu ima etmekte ise de seneleri hakkında bilgi vermemektedir (Mühahat Kütükoğlu, "Lütfi Paşa Âsafnâmesi", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s.89).

²⁶ 940 (1533-1534) senesine ait bir irad ve masraf ruznâmçesindeki kayıtlara göre Lütfi Bey, bu görevde Mora sancakbeyi olarak gelmiştir (KK. nr. 1863, s. 113). Kendisine 12 Cemâziyelâhır 940 (29 Aralık 1533)'de 50.000 akçe (KK. nr. 1863, s. 90), 19 Cemâziyelâhır 940 (5 Ocak 1534)'da 50.000 akçe (KK. nr. 1863, s. 93) 28 Cemâziyelâhır 940 (14 Ocak 1534)'da 100.000 akçe (KK. nr. 1863, s. 97) ve 23 Receb 940 (7 Şubat 1534)'da 100.000 akçe (KK. nr. 1863, s. 115) salyâne için ödeme yapılmıştır.

²⁷ Barbaros Kardeşlerin Cezayir'e yerleşme mücadelesi hakkında özet bilgi için bk. S. Soucek, "The Rise of Barbarossas in North Africa", *Archivum Ottomanicum*, III, The Hague 1971, s. 238-250.

²⁸ Papalık arşiv belgelerinde Barbaros'un İstanbul'a geliş tarihi 9 Kasım 1533'tür. (M. Arkan-P. Toledo, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995, s. 264).

²⁹ 21 Cemâziyelevvel 940 (8 Aralık 1533)'de bu gemi reislerine de birer hil'at giydirilmiştir (KK. nr. 1863, s. 75).

³⁰ Reşid, Tunus hükümdarı olan kardeşi Mulay Hasan'a karşı Osmanlılardan yardım istemek üzere İstanbul'a gelmişti. Bu ziyaret sırasında Osmanlı padişahı tarafından kendisine 20.000 akçe verilmiş ve hil'at giydirilmiştir (KK. nr. 1863, s. 75). Mehmed Reşid Bey'in uzun yıllar İstanbul'da kaldığı ve kendisine maas bağlandığı Safer 952 (Nisan 1545), 955-956 (1548-1549) senelerinde ve 15 Cemâziyelevvel 962'de aldığı 3000 akçelik mevâcib kaydından anlaşılmaktadır (AE-Kanunî, nr. 250/1, s. 4b; MAD. 7118, s. 1, 4. 20. 34. 62; D.BRZ. nr. 20617, s. 157).

Sultan Süleyman tarafından kabul edilen Hayreddin Reis, 12 Cemaziyevvel 940 (29 Kasım 1533) Cumartesi günü getirdiği hediyelerini saraya takdim etti. Bu hediyeler arasında 21 gülman ve 2 tavâşi ile birlikte maşraba ve sürahi gibi gümüş kaplar, renkli kumaşlar, mercandan yapılmış bir taç, iki saat, kadife, atlas, kemha ve çukadan oluşan frenk kumaşları bulunuyordu³¹. Osmanlıların bu sırada Hayreddin Reis adıyla meşhur olan Barbaros'u, Mağrib beyi olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır³².

Kanuni Sultan Süleyman bu görüşmede Hayreddin Reis'i derya beylerbeyliğine getirmeyi uygun görmeye beraber, bizzat hükümet işlerinden sorumlu olan ve o sırada İrakcyn seferi hazırlıkları için serasker olarak Haleb'de bulunan veziriazam İbrahim Paşa ile görüşmesini istedi³³. Bunun üzerine Hayreddin Reis, muhtemelen Cemaziyelâhır 940 (Ocak 1534)'da³⁴ İstanbul'dan hareket etti ve Haleb'de veziriazamla görüştü. Bu mülakat sırasında Barbaros "Mirmirân-ı cezâyir şüd der deryâ-yı sefid"/Akdeniz'deki Adaların beylerbeyliği görevine getirildi. 18 Receb 940 (2 Şubat 1534) tarihli bu in'am kaydında Haleb'den ayrılmak üzere olan Hayreddin Bey'e iki hil'at hediye edildiği³⁵ görülmektedir ki, bu tarihi Barbaros'un Cezayir Beylerbeyi sıfatıyla kapudan-ı deryahğa tayin tarihi olarak kabul etmek gerekir. Nitekim, İbrahim Paşa'nın bu vesile ile Venedik dojunu gönderdiği Evâsıt-ı Receb 940 (25 Ocak-4 Şubat 1534) tarihli bir mektupta da, Hayreddin Paşa'nın Cezayir beylerbeyi olarak atandığı, donanmanın emrine verildiği ve Rodos'un ona ikametgah olarak tahsis edildiği belirtilmekte, denizlere açıldığında kendisine yardım edilmesi istenmektedir³⁶. Haleb'den ayrıldıktan yirmi iki gün sonra (Şubat sonları) muhtemelen deniz yolu ile³⁷ İstanbul'a gelen³⁸ Barbaros'un kapudan-ı deryahğa tayini ile ilgili

³¹ KK. nr. 1863, s. 68. Hayreddin Bey'in bu pişkeşi arasında yer alan çukalar 6 Zilka'de 945 (26 Mart 1539)'de mezada çıkarılmış ve 553.500 akçe karşılığında satılarak hazineye gelir kaydedilmiştir (BOA. *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 523, s.667).

³² Bu husus belgede "Pişkeş-i Hayreddin Bey mir-i Mağrib el-meşhûr be-Hayreddin Reis" şeklinde geçmektedir (KK. 1863, s. 68).

³³ *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*'da bu husus, İbrahim Paşa'nın Kanuni'ye bir mektup göndererek kendisiyle görüşmek istediği şeklinde izah edilmektedir (*Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Ankara 1995, s. 164-165).

³⁴ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktb, nr.3407, s. 309.

³⁵ 940 (1533-1534) tarihli Haleb'te tutulan bu ruznâmçe defterindeki "mirmirân-ı cezâyir şüd der deryâ-yı sefid" şeklindeki kayıt (KK. nr. 1764, s. 215) daha sonra *Mirmirân-ı Cezayir-i Bahr-i Sefid* şeklinde (Feridun M. Emecen-İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri", *Belgeler*, 23, Ankara 1999, s. 58) formüle edilmiştir.

³⁶ Elimizde sadece İtalyanca tercümesi bulunan bu belgeye göre Hayreddin Paşa 700.000 akçe salyane ile tayin edilmiştir (Archivio di Stato di Venezia (ASV), Documenti Turchi, busta, 3, nr. 315).

³⁷ Ârifî, *Süleymanname*, TSMK. H. 1517, vr. 360a-361a.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Tuhfetu'l-kibar*, s. 63.

İspanya'ya ulaşan ilk haberler de 6 Mart 1534 tarihli ve Venedik elçi raporlarında yer alan bilgilere dayanmaktadır³⁹.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 4 Ramazan 940 (19 Mart 1534)'da vefat eden annesi Hafsa Sultan için 6 Ramazan (21 Mart)'da devlet ricaline bazı ihşanlarda bulunulduğunda "mirmirân-ı deryâ" olarak Hayreddin Paşa'ya da iki hil'at verilmiştir⁴⁰. Bu da göstermektedir ki Barbaros, artık beylerbeyi rütbesi ve "paşa" ünvanı ile anılmaya başlamıştır. 7 Ramazan 940 (22 Mart 1534)'da ise, "bahâriye"⁴¹ olarak iki elbise verilmiştir⁴².

Hayreddin Paşa'nın Haleb'e gidiş-dönüş süresi esnasında ise, Lütfi Bey kapudan-ı derya olarak görevini sürdürmüş ve 12 Cemaziyelâhır 940 (29 Aralık 1533)'da deniz seferine gönderilen donanma kürekçileri için kendisine hazineye ödeme yapılmıştır⁴³. Ayrıca yürüttüğü kapudanlık görevi ile ilgili olarak en son 23 Receb 940 (7 Şubat 1534)'da salyâne ödendiğine⁴⁴ göre Hayreddin Paşa'nın beylerbeyliğe tayini üzerine de ikinci kapudan olarak görevine bir süre daha devam etmiştir. Nitekim Valide Sultan'ın vefatı münasebetiyle hil'at verilenler arasında "kapudan-ı sâni" yani ikinci kapudan olarak Lütfi Bey de bulunmaktadır⁴⁵. Lütfi Bey, bu statüdeki kapudanlık görevini muhtemelen bir müddet daha sürdürmüştür ve 19 Şevval 940 (3 Mayıs 1534)'da hala salyânesinin bir kısmını almaya devam etmektedir⁴⁶. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamı olacak olan bu Lütfi Bey'in 12 Zilka'de 940 (25 Ekim 1534)'da Karaman beylerbeyliğine atandığı görülmektedir⁴⁷.

İstanbul tersanesindeki hazırlıklarını tamamlayan Hayreddin Paşa, Osmanlı donanmasını bir imparatorluk donanması olarak Akdeniz'e çıkarmak üzere yeniden teşkil etmiştir. Bu maksatla Kanuni Sultan Süleyman tarafından

³⁹ Ankan-Toledo, *Türk-İspanyol İlişkileri*, s.245.

⁴⁰ Bu kayıta "be-cihet-i Hayreddin Paşa mirmirân-ı deryâ, cümehâ 2 sevâb" denilmektedir (KK. nr. 1863, s. 141).

⁴¹ Bahariye, ilkbaharda devlet erkânına verilen üst elbisesi veya kumaşa verilen addır (M. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 374).

⁴² KK. nr. 1863, s. 141. Bu elbiseler, aynı gün 7000 akçe karşılığında geri alınmıştır veya elbise vermeksizin bedeli ödenmiştir (KK. nr. 1863, s. 142).

⁴³ Bu sefere katılan 456 kürekçiye 15.048 akçe ödenmiştir (KK. nr. 1863, s.90).

⁴⁴ Lütfi Bey son salyânesini de kapudan olarak almıştır (KK. nr. 1863, s.115).

⁴⁵ Lütfi Bey'e bir hil'at verilmiştir (KK. nr. 1863, s. 141).

⁴⁶ Salyâne olarak 50.000 akçe ödenmiştir (KK. nr. 1863, s. 185).

⁴⁷ KK. nr. 1863, s. 214. Ayrıca bk. Bostan, *Süleymanname*, vr. 147b. Tayyib Gökbilgin, "Lütfi Paşa", *İA*, VII, 97.

kabul edilmiş⁴⁸ ve kendisine 4 Zilka'de 940 (17 Mayıs 1534)'da hil'at giydirilmiş ve in'amda bulunulmuştur⁴⁹. Kapudan-ı deryanın beraberinde 35'i başarda, 52'si kadirga, 6'sı kalyata ve 7'si kayık olmak üzere 100 gemi ve 24.400 kürekçi, cenkçi ve alatçı bulunmaktadır⁵⁰. 270 topçunun⁵¹ da birlikte hareket ettiği bu donanmanın asıl hedefi Tunus'taki iktidar mücadelesinde İspanya'ya karşı bölgeyi korumaktır⁵². Önce İtalya kıyılarını yağmalayan Barbaros, 6 Safer 941 (17 Ağustos 1534)'de Benzert'e ulaşmıştır. Buna karşılık İspanya kralı V. Karlos da, 300 gemilik donanması ile 13 Zilhicce 941 (15 Haziran 1535)'de Tunus'a asker çıkartarak Tunus Sultanı Mulay Hasan'ın yardımıyla burayı ele geçirmiştir. Bunun üzerine Tunus'tan Cezayir'e çekilmek zorunda kalan Barbaros, daha sonra donanması ile Mayorka adasına çıkarma yapmış ve pekçok ganimet ve esir alarak Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 942 (6-16 Kasım 1535)'de İstanbul'a dönmüştür⁵³. Böylece Hayreddin Paşa mirmiran-ı derya olarak Osmanlı İmparatorluğu hizmetindeki ilk seferini tamamlamış bulunmaktadır.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Hakkındaki İlk Bilgiler

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin ortaya çıkışı ile ilgili gelişmeleri ve Cezayir-i Garb Eyaleti ile ilişkisini dönemin kitabî kaynaklarında ve arşiv malzemesinde yer alan bilgilerin ışığı altında değerlendirmek gerekmektedir.

Dönemin ünlü tarihçisi Celalzâde, Hayreddin Bey'in, İbrahim Paşa ile görüşmek üzere Haleb'e gittiğinde orada kendisine Cezayir beylerbeyliği adı altında geldiği ülkenin beylerbeyliği yani Cezayir-i Garb beylerbeyliği verilmesinin kararlaştırıldığını ve bu hususun padişaha arz edildiğini, bunun sonucu olarak da 22 Ramazan 940 (6 Nisan 1534)'da Hayreddin Paşa'ya berat,

⁴⁸ Venedik elçisinin mektupları 1534 Nisan ayı sonlarında kapudan-ı deryanın padişah ile görüştüğünü belirtmektedir (Arkan-Tolodo, *Türk-İspanyol İlişkileri*, s. 265).

⁴⁹ 50.000 akçe nakid ve 2 hil'at vermiştir (KK. nr. 1863, s. 202).

⁵⁰ Donanmada 2335 alatçı, 7130 cenkçi ve 14.975 kürekçi bulunuyor ve hepsine 8 ay için 23.703.336 akçe para ödeniyordu (KK. nr. 1863, s. 204). Bostan, donanma sayısını aynen vermekle beraber, Anadolu ve Rumeli'den toplanan kürekçi ve azab sayısının 30.000 olduğunu zikretmektedir (*Süleymanname*, vr. 147a-148b, 168a-170a). Donanmanın 100 gemiden oluştuğu konusunda Venedik elçisinin mektubunda da bilgi bulunmaktadır (Arkan-Tolodo, *Türk-İspanyol İlişkileri*, s.265).

⁵¹ 12 Zilka'de 940 (25 Mayıs 1534) tarihinde topçulara peksimed bedeli olarak 13.500 akçe ödenmiştir (KK. nr. 1863, s. 214).

⁵² Belgede "Diyâr-ı Magrib'e" ifadesi kullanılmıştır (BOA. MAD. 523, s. 668).

⁵³ Bu seferle ilgili tafsîlat için bk. Bostan, *Süleymanname*, vr. 168a-170a. İstanbul'da bulunan Seydi Ali eş-Şerif adlı bir Tunus'lu da Hayreddin Paşa'nın 13 Cemaziyelevvel (9 Kasım)'de İstanbul'a geldiğini diğer önemli bazı hadiselerle birlikte rapor etmiştir (Archivo General de Simancas -İspanya-Estado, 472).

tabl, nakkare ve tuğ gönderilerek Cezayir-i Garb beylerbeyi olarak tayin edildiğini kaydetmektedir⁵⁴. Yine Celalzâde, 945 (1538)'de İkinci adalar fütuhâtına çıkan Hayreddin Paşa'dan Gelibolu sancakbeyi ve donanma kapudanlığı yanında Cezayir-i Garb beylerbeyi olarak bahsetmesi dikkat çekmektedir⁵⁵. Buna karşılık ona isnad edilen bir kanunnâme mecmuasında şehzade Bayezid ile Cihangir için tertib edilen Receb 946 (Kasım 1539) tarihindeki sünnet düğününe ait bir teşrifat kaydında Cezayir ve Cezayir-i Garb olarak iki ayrı beylerbeylik kaydedilmesi⁵⁶ ve yine *Tabakâtü'l-memâlik*'ine derc ettiği idarî teşkilata ait listede de iki ayrı eyalet zikretmesi⁵⁷, bu hususta karışıklığa sebebiyet vermektedir. Bu durum, eserlerin telif tarihi dikkate alınarak ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Bununla beraber, Celalzâde dışında -Matrakçı, sadece Barbaros'un vefatı ile ilgili bilgilerde muhtemelen Celalzâde'yi esas aldığı için istisna edilecek olursa- Hayreddin Paşa'nın ilk tayini sırasında Cezayir-i Garb beylerbeyi olduğuna dair bir bilgiye o döneme ait başka bir kaynaktan rastlanmamaktadır. Nitekim, İbrahim Paşa'nın sadareti sırasında (929-942/1523-1536) tutulduğu belirtilen bir teşrifat kanunnâmesinde de divanda diğer beylerbeyiler yanında Cezayir beylerbeyinin kaydedilmiş olması ilk dönemde bu ad altında sadece bir tek eyaletin bulunduğunu göstermektedir⁵⁸.

Bostan ise, *Süleymanname*'sinde hiçbir tereddüde mahal bırakmaksızın Hayreddin Paşa'ya "aktâr-ı bihârda olan cezâyirin beylerbeyliği" verildiğini belirterek bu tevcihin Cezayir-i Bahr-i Sefid beylerbeyliği olduğunu anlatmak istemiş ve adetâ tayinden bahseden ilk belgenin ifadesini yansıtmıştır⁵⁹. Bu tarihlerde Venedik elçisi Daniele de Ludovici⁶⁰ ile İstanbul'a gelmiş olan Ramberti Benedetto da, kendisinin İstanbul'da bulunduğu 1534 senesinin ilk aylarında Barbaros'un deniz beylerbeyliğine tayin edildiğini ve Osmanlı

⁵⁴ *Tabakâtü'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik*, (nşr. P.Kappert), Wiesbaden 1981, vr. 245a-246a.

⁵⁵ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 293b.

⁵⁶ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1994, s. 250-251. Sünnet merasiminin tarihi olan 15 Receb 946 (26 Kasım 1539) için bk. *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 337a-340a;

⁵⁷ "Cezayir" ve "Magrib-i Zemîn ve Cezâyir" olarak iki ayrı beylerbeylik geçmektedir (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 14b-15a).

⁵⁸ Bu merasimde Cezayir beylerbeyinin Rumeli, Anadolu ve Karaman beylerbeylerinden sonra oturduğu anlaşılmaktadır (*Kanunnâme Mecmuası*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi, nr.2362, s.80b. Muhtemelen bu kayıt İbrahim Paşa'nın son yıllarında tutulmuş olmalıdır. Çünkü Hayreddin Paşa'nın Cezayir beylerbeyliğine tayin tarihi 940 (1534)'tır. Kanunnâmede bu kanunun 932 (1526)'de yazıldığı söylenmekte ise de doğru olmaması gerekir.

⁵⁹ Bostan, *Süleymanname*, vr.146b; KK. 1764, s.215.

⁶⁰ Denizlerle ilgili bazı meseleleri görüşmek üzere Aralık 1533'te İstanbul'a gelmiştir (Maria Pia Pedani, *Elenco, degli inviati diplomatici veneziani presso i sovrani ottomani*, Venezia 2000, s. 21).

İmparatorluğu'ndaki dört vezirden dördüncüsü olarak ünvanının "paşa"ya çevrildiğini belirtmektedir⁶¹.

Dönemin diğer önemli kaynaklarından olan başta Lütfi Paşa⁶² olmak üzere Matrakçı Nasuh⁶³, Muhyi Çelebi⁶⁴ ve diğer Anonim Osmanlı Tarihleri⁶⁵ de Barbaros'a bu ilk görev tevcihinde derya beylerbeyliğinin verildiğinden bahsetmektedirler. Yine Matrakçı, *Süleymannâme*'sinde 2 Muharrem 950 (7 Nisan 1543)'de Nice seferine çıkan⁶⁶ ve 8 Cemâziyelevvel 953 (7 Temmuz 1546)'te vefat eden⁶⁷ Barbaros Hayreddin Paşa'dan "mîrmîrân-ı bihâr" olarak bahsetmektedir.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir beylerbeyliğine tayini ile ilgili belgelerde yer alan bilgiler ise oldukça tafsilatlıdır. Yukarıda da zikredildiği gibi, Barbaros İrakeyn Seferi hazırlıkları için Halep'de bulunan ve kendisini burada kabul eden veziriazam İbrahim Paşa tarafından 18 Receb 940 (2 Şubat 1534)'da Akdeniz'deki Adaların/Cezayir-i Bahr-i Sefid beylerbeyliğine tayin edilmişti⁶⁸.

61 Salyane geliri 14.000 duka olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın Rodos, Eğriboz ve Midilli'den gelen bir bu kadar daha geliri bulunmaktadır ve 4000 köleye sahiptir Ramberti'nin raporunun İngilizce tercümesi için bk. A. H. Lybyer, *The Government of The Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge 1913, Appendix I, s. 246, 255-256, 314.

62 *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s.344.

63 Matrakçı, Hayreddin Paşa'nın ilk tayinini sadece "Cezayir beylerbeyi" olarak zikretmekle (*Süleymannâme*, TSMK R. 1286, vr.204a-b) beraber, vefatına ait bilgi verirken "mîrmîrân-ı bihâr" yanında "Cezayir-i Garb beylerbeyisi" tabirlerini (*Süleymannâme*, Arkeoloji Kütüphanesi, nr. 379, vr. 56b, 56b) kullanarak bu konuda tenakuza düşmektedir. Nitekim Matrakçı "Gelibolu kapudanı ve Cezayir-i Zemin beylerbeyi" dediği Sokullu Mehmed Paşa'nın Rumeli beylerbeyliğine tayini üzerine yerine Sinan Bey'in getirildiğini (127b) belirttiği halde, aynı sene içinde Hasan Paşa'dan "Mağrib-i Zemin" beylerbeyi (vr. 137a) olarak bahsetmesi bu iki görevi dikkatlice ayırmadığını göstermektedir. Ayrıca Matrakçı'nın Gelibolu için kullandığı tabirler (127b) dikkate alındığında Celalzâde'den (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 293b) yararlandığı veya bunun tersi olduğu anlaşılmaktadır. Matrakçı'nın eserinin bu nüshası hakkında bk. Hüseyin G. Yurdaydın, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn*, Ankara 1976, s.16-17.

64 Bu göreve kırk kez yüz bin (4.000.000) akçe salyane ile tayin edilmiştir (*Tevârih-i Âl-i Osman*, Ali Emiri Ktb, Tarih, 15, s. 203). Ayrıca bk. Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese- (haz. N. Azamat), İstanbul 1992, s. 143. Bu miktarı ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

65 *Tarih-i Âl-i Osman*, haz. M. Karazeybek, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.332. Bu eserde derya beylerbeyliğine tayin edildikten sonra Halep'e gittiği kaydedilmektedir.

66 Hayreddin Paşa, bu sefere çıkmadan önce Fransa elçisi ile birlikte Edirne'de Kanuni tarafından kabul edilmişti (*Süleymannâme, Tarih-i Feth-i Şikloş, Estergon ve İstol-Belgrad*, İstanbul 1999, vr.130a). Bu eserin mütellifi ile ilgili olarak bk. Yurdaydın, *Beyân-ı Menâzil*, s. 12-16. Bu eserin benzer, fakat eksik ve minyatürsüz bir nüshası *Kanuni'nin Belgrad Fethi Sefernâmesi* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 754, vr. 3b-4a) adı altında kayıtlıdır.

67 *Süleymannâme*, Arkeoloji Kütüphanesi, nr. 379, vr. 56b. Barbaros'un vefat tarihi olarak 6 Cemâziyelevvel/5 Temmuz (Kâtip Çelebi, *Tuhfe*, s. 87) ve 5 Cemâziyelevvel/4 Temmuz (Danışmend, II, 249) tarihleri de verilmektedir.

68 KK. nr. 1764, s. 215. Ayrıca bk. Dipnot, 35.

Bizzat Hayreddin Paşa'ya gönderilen Evâsıt-ı Muharrem 941 (23 Temmuz 1534) tarihli bir fermada da kendisine Cezayir beylerbeyi olarak hitap edildiği gibi⁶⁹, Venedik dojunu gönderilen 940 (1534) ve 941 (1535) tarihli diğer bazı mektuplarda da Cezayir beylerbeyi olarak bahsedilmekte, denizlerin ve adaların (cezâyirin) muhafazası ile vazifelendirildiği ifade edilmektedir⁷⁰. Yine 946 (1539) senesine ait Nova seferine katılan donanma mürettebatı ile ilgili bir mevacic muhasebe kaydında Hayreddin Paşa'nın "mîrmîrân-ı cezâyir ve kapudan" olduğu belirtilmektedir⁷¹.

29 şevval 949 (5 Şubat 1543)'da İspanya seferi için denize açılma izni alan Hayreddin Paşa'ya, birkaç ay içinde hazırlıklarını tamamladıktan sonra İstanbul'dan ayrılmak üzere iken "mîrmîrân-ı Cezâyir" olarak muhtemelen bir kısmı diğer donanma reislerine verilmek maksadıyla 50 hil'at verilmiştir⁷². Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın onuncu sefer-i hümayunu olan Avusturya seferi sırasında fethettiği Şikloş kalesinde 7 Rebiülâhır 950 (10 Haziran 1543)'de dağıtılan in'amlar arasında İnebahtı sancakbeyine de hil'at giydirilmiş ve onun "mîrmîrân-ı Cezayir" olan Hayreddin Paşa'nın eyaletine bağlı olduğu ifade edilmiştir⁷³. Ayrıca Tunus halkı tarafından İspanya'ya karşı, Cezayir halkı tarafından da bölgedeki iç karışıklıkları gidermek amacıyla Hayreddin Paşa'ya hitaben yazılan 950 (1543-1544) tarihli mektuplarda doğrudan beylerbeyliğinden bahsedilmese bile "vezîrü'r-reis, emîrû'l-kebirû'l-muazzam, vezîrû'l-vüzerâ kebirû'l-küberâ" gibi sıfatlarla hitap edilmesi onun vezir sıfatıyla beylerbeyi bulunduğuna işaret etmekte, Cezayir-i Garb ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır⁷⁴.

69 ASV, Busta 3, nr. 330.

70 Evâsıt-ı Receb 940 (25 Ocak-4 Şubat 1534) İbrahim Paşa'nın mektubu (ASV, *Documenti Turchi*, Busta, 3, nr. 315) ile Evâsıt-ı Ramazan 941 (15-25 Mart 1535) tarihli İbrahim Paşa'nın ve 24 Ramazan 941 (29 Mart 1535) tarihli Kanuni'nin mektupları: ASV, *Documenti Turchi*, Busta, 3, nr. 334, 336. İbrahim Paşa'nın mektubu için bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, sayı 9-12, Ankara 1971, s. 54-56. Kanuni'nin diğer bazı mektupları için bk. M. Tayyib Gökbilgin, Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, 2, Ankara 1964, s. 133-135, 162, 171.

71 Bu sefere 58 başarda, 82 kadirga, 11 kalyata ve 4 top gemisi olmak üzere 155 gemiden oluşan donanma katılmış, 352 reis, 805 alemdar, 2509 alatçı ve 23.538 kürekcî olmak üzere toplam 27.204 kişi görev yapmıştı (*MAD*, nr. 523, s. 560,564-565). Nova kalesinin geri alınması ile ilgili bu muhasebe defteri konusunda ayrıca bk. Colin Imber, "The Cost of Naval Warfare the Accounts of Hayreddin Barbarossa's Herceg Novi Campaign in 1539", *Archivum Ottomanicum*, IV, The Hague 1972, s. 203-216.

72 BOA. D.BRZ. nr. 20614, s.57, 81.

73 KK. nr. 1765, vr. 14b.

74 Evâil-i Cemâziyelâhır 950 (1-10 Eylül 1543); 14 Şa'ban 950 (12 Ekim 1543) ve Evâhır-ı Şa'ban 950 (18-27 Ekim 1543) tarihli Tunus, 16 Zilhicce 950 (12 Mart 1544) ve Evâsıt-ı Zilhicce 950 (6-16 Mart 1544) tarihli Cezayir halkının gönderdiği mektuplar: Archive General de Simancas (İspanya),

Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendisine hitaben yazılan 8 Şa'ban 951 (25 Ekim 1544) tarihli bir fermanla "Cezayir beylerbeyisi ve Kapudanım" ifadesi kullanılması yanında eyalete bağlı olarak Gelibolu, Eğriboz, İnebahtı ve Karlili sancaklarının zikredilmesi⁷⁵, bu eyalet ile Cezayir-i Garb arasında doğrudan bir irtibat olmadığını göstermektedir. Yine Ramazan 951-Safer 952 (Ocak-Nisan 1545) tarihleri arasında Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'ya gönderilen pekçok hüküm de bu hususu teyit etmektedir⁷⁶.

Bütün bu belgeler de göstermektedir ki, Barbaros Hayreddin Paşa'nın beylerbeyi olarak görev yaptığı eyalet, Deniz beylerbeyliği olarak bilinen Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'dir.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatından sonra kapudan-ı deryalık görevine gelenler, bazen önce Gelibolu sancakbeyi olarak kapudan-ı derya tayin edilmiş ve bir süre sonra da Cezayir beylerbeyliğine yükseltilmişlerdir. Mesela Sokollu Mehmed Paşa ve Piyale Paşa bu uygulamaya örnek gösterilebilir. Nitekim 8 Cemaziyevvel 953 (7 Temmuz 1546)'te Gelibolu sancakbeyi olarak kapudan-ı deryalık mevkiine tayin edilen Sokollu Mehmed Paşa, yaklaşık bir yıl sonra 18 Rebiülevvel 954 (8 Mayıs 1547)'de "mirmirân-ı cezâyir" olarak beylerbeyliğe yükseltilmiştir⁷⁷. Piyale Paşa ise, önce Gelibolu sancakbeyi olarak 15 Safer 962 (9 Ocak 1555)'de kapudanlığa getirilmiş⁷⁸ ve 965 (1557)'deki Minorka seferinden zaferle dönmesi üzerine Cezayir beylerbeyliğine getirilmiştir⁷⁹. Bu uygulamalar ilk dönemlerde eyaletin beylerbeyliğine yapılan atamalarda hizmet yeterliliğinin ön planda tutulduğunu göstermekte ise de, Sokollu Mehmed Paşa'dan sonra 15 Rebiülâhır 956 (13 Mayıs 1548)'da Sinan Paşa'nın doğrudan "Mirmirân-ı Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Kapudân" olarak tayin edilmesinde,

E. 474. Bu belgelerde Hayreddin Paşa'dan Ebû Mehmed (veya Muhammed) künyesi ile bahsedilmektedir. Mektublarda yer alan ve Tunus emiri Mula Hasan'ın İspanya ile işbirliği yaptığını anlatan olaylar hakkında ayrıca bk. *Tarih-i Feth-i Şikloş*, vr. 130a-132b.

⁷⁵ Bu sancaklardan sefere katılmayan timarlı sipahilerin tesbit edilip gönderilmesi istenmiştir (KK. nr. 62, s.575/2). Benzer bir hüküm de 26 Safer 952 (9 Mayıs 1545) tarihidir (KK. nr. 209, s. 14).

⁷⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 12321. Bu hükümlerde bazen "Hayreddin Paşa", bazen de Cezayir Beylerbeyi" ifadesi kullanılmaktadır. Bu defterde yer alan hükümlerden istifade ile donanmanın faaliyetlerini inceleyen bir makale için bk. Gillos Veinstein, "La Dernière Flotte de Berberousse", *The Kapudan Pasha*, s. 181-200. Vefatından sonrasına ait 4 Şa'ban 953 (30 Eylül 1546) tarihli Arnavud Belgradı kadısına gönderilen bir fermanla da ondan "sâbükâ Cezayir beylerbeyisi" şeklinde bahsedilmektedir (BOA, D. BŞM, dosya 1, nr. 62).

⁷⁷ 700.000 akçe has goliri ile Mehmed Bey bu göreve tayin edilmiştir (KK. 208, s. 76, 169, 187). Ayrıca bk. Barkan, *954-955 Bütçesi*, s. 256, 955 (1548)'de görevine devam etmektedir (MAD. nr. 94, s. 26a, 39a).

⁷⁸ Piyale Bey, bu göreve "nârlıva-i Gelibolu ve kapudan" olarak getirilmiştir (KK. nr. 1766, s.103, 104).

⁷⁹ Piyale Bey'in Minorka seferinden sonra padişaha sunduğu pişkeş ile ilgili 19 Safer 965 (11 Aralık 1557) tarihli bir kayıt: BOA, D. BRZ. 20618, s. 85. 9 Rebiülâhır 965 (29 Ocak 1558) tarihli bir belgede ise Cezayir beylerbeyi Piyale Paşa olarak geçmektedir (KK. nr. 216A, s.s. 107).

veziriazam Rüstem Paşa'nın kardeşi olmasının rol oynadığını düşündürmektedir⁸⁰. Piyale Paşa'dan sonraki diğer kapudan-ı deryaların Cezayir Beylerbeyi olarak bu görevi sürdürdükleri bilinmektedir⁸¹.

Cezayir-i Garb beylerbeyileri ile ilgili bir liste⁸², bize diğer beylerbeyilerin kimler olduğu konusunda fikir vermekte ve bunlardan hiçbirinin Barbaros Hayreddin Paşa dahil bildiğimiz Osmanlı dönemi Kapudan Paşalarından biri ile aynı zamanda görevde olmadığını göstermektedir.

Cezayir-i Bahr-i Sefid ve Cezayir-i Garb Eyaletlerinin İlk Dönemleri

Muhtemelen iki eyaletin adlarının aynı olması konu ile ilgili bir yanlış anlamaya yol açmıştır. Çünkü, Barbaros'un Osmanlı İmparatorluğu hizmetine iltihak ettiği dönemde Kuzey Afrika'daki Cezayir için "Mağrib" yanında "Cezayir" tabirinin de kullanılması bu iki eyaletin karıştırılmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. XVI. Yüzyılın ilk çeyreğine ait coğrafi bilgiler, Kuzey Afrika'daki "Cezayir" ile önceleri sadece Cezayir şehrinin kastedildiğini belirtmektedir. Mesela Piri Reis *Kitab-ı Bahriye*'sinde "Vilâyet-i Mağrib" veya "Diyâr-ı Mağrib" adıyla Akdeniz kıyısında yer alan Fas, Cezayir, Tunus ve Trablusgarb'ı içine alan bir bölgeyi ifade etmekte ve Cezayir şehri için "Kal'a-i Cezâyir" tabirini kullanmaktadır⁸³. Barbaros Hayreddin Paşa'nın İstanbul'a ilk gelişinde "Miri Mağrib" olarak kabul edilmesi, onun Cezayir ülkesini içine alan bölgeyi temsil ettiğini ve Cezayir şehrinin de bu bölgenin merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Yine 942 (1536) tarihli bir ruznâme defterinde Barbaros Hayreddin Paşa'nın daha önce Cezayir-i Garb'ın idaresi için vekil bıraktığı Hasan Ağa'dan "hâkim-i Vilâyet-i Cezâyir"⁸⁴ ve 957-958 (1550-1551)'de "mîr-i sâbük-ı liva-i Cezâyir"⁸⁵ olarak bahsedilmesi Cezayir'in ilk dönemlerde henüz

⁸⁰ Rüstem Paşa'nın kardeşi olan Sinan Paşa, bu göreve Hersek sancakbeyliğinden getirilmiş (MAD. nr. 94, s. 63b, 66a) ve 700.000 akçe ile tayin edilmiştir (Emecen-Şahin, *Tevcih Defteri*, s. 58). Sinan Paşa'nın Cezayir beylerbeyliği dönemi ile ilgili bazı hükümler: KK. 209, s.47; KK. 210, s.51.

⁸¹ Kapudan Paşa'lık hakkında genel olarak bk. İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *DİA*, 24, İstanbul 2001, s.354-355.

⁸² Aziz Samih İter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, II, 114.

⁸³ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, ed. E. Z. Ökte, İstanbul 1988, III, 1298-1366, IV, 1392-1452.

⁸⁴ Hasan Ağa'ya hil'at verildiğini gösteren bir kayıt, Barbaros'un Tunus'a düzenlediği ilk seferinden İstanbul'a dönerken onunla birlikte geldiğine işaret etmektedir (BOA, İbnülemin-Hil'at, nr. 1, s. 5). Bu defterde yer alan, mesela Ayus Paşa'nın veziriazam ve Lütfi Paşa'nın Rumeli beylerbeyi olduğu gibi bilgilerden (s. 8) ve bir kayıttan hareketle defterin tarihinin 943 (1537) olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁵ Emecen-Şahin, *Tevcih Defteri*, s. 98.

sancak statüsünde olduğunu göstermektedir. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti ile Cezâyir-i Garb Eyaleti'ni ilk defa birlikte gösteren 957-958 (1550-1551) senesine ait bir sancak tevcih defteridir. Bu defterde her iki eyalet ayrı şekilde kaydedilmiş ve Deniz Beylerbeyliğine işaret eden eyalet, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve Kapudâni" adı altında, Kuzey Afrika'daki eyalet ise "Cezâyir-i Vilayet-i Mağrib" şeklinde yer almıştır⁸⁶. Osmanlı kaynaklarında Afrika'daki Cezâyir için ise esas itibarıyla "Cezâyir-i Garb" veya "Mağrib-i Zemin" tabirleri kullanılmıştır. İki eyaletin birbirine yakın isimleri sebebiyle ilk dönemlerde hangi eyaletin kastedildiği karıştırılmış ve aynı şahsa tevcih edildiği zannedilmiş olsa bile bu doğru değildir. Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendi imkanları ile fethettiği ve bu sebeple "Cezâyir Sultanı" olarak tanındığı Cezâyir-i Garb'ın, önceleri şeklen Osmanlı İmparatorluğuna bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Barbaros, İstanbul'a geldiği zaman Mağrib Beyi olarak kabul edilmiştir. Cezâyir beylerbeyi tayin edildiği zaman da Deniz beylerbeyi ve Kapudan olarak tayin edilmiş, Cezâyir-i Garb ise bir müddet daha sancak statüsünde kalmıştır. Bu dönemde Cezâyir'in idarî sorumluluğu Hayreddin Paşa'nın üzerinde bırakılmış, vekaleten Hasan Ağa tarafından sancakbeyi statüsünde yönetilmiştir. Nitekim Hayreddin Paşa'nın oğlu Hasan Paşa, daha babasının sağlığında muhtemelen Rebülevvel 952 (Mayıs 1545)'de eyaletin beylerbeyliğine getirilmiştir⁸⁷. Bu sırada Barbaros Hayreddin Paşa, Cezâyir beylerbeyi olarak görevine devam etmektedir⁸⁸. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin sancakları konusunda da ilk dönem için yeterli bilgiler bulunmamakla beraber, eyaletin ilk teşkil edildiği tarihte Rodos'un eyalet merkezi yapıldığı ve diğer adaların buraya bağlandığı görülmekte ve Gelibolu'nun da bu eyaletin bir sancağı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Barbaros Hayreddin Paşa eyalete beylerbeyi tayin edildiği halde kendisinden önce kapudan olan Lütfi Bey'in beş altı-ay kadar bir süre bu görevde devam etmesi Rodos'un eyalet merkezi olduğu tezini kuvvetlendirmekte ve Gelibolu sancağının da eyalet sancağı arasında bulunduğunu göstermektedir. 948

⁸⁶ Nitekim bu defterde Cezâyir-i Bahr-i Sefid beylerbeyi olarak Sinan Paşa, Cezâyir-i Garb beylerbeyi olarak da Hayreddin Paşazâde Hasan Paşa kaydedilmiş bulunmaktadır (Emecen-Şahin, *Tevcih Defteri*, s.58-60, 97-98).

⁸⁷ Belgenin bir kısmı yırtık olduğu için bu bilgi karine ile tesbit edilmiştir (BOA, Ali Emiri-Kanuni, nr. 250/2; A. S. İltis, Hasan Paşa'nın Haziran 1544'te Cezâyir'de göreve başladığını yazmaktadır (*Şimali Afrika'da Türkler*, 1123-124). Ayrıca bk. Francisco López de Gómara, *Crónica de los Corsarios Barbarroja*, Madrid 1989, s. 182. Hayreddin Paşazâde Hasan Bey, 2 Zilka'de 949 (7 Şubat 1543)'da Kocaeli sancakbeyi oldu (D.BRZ. nr. 20614, s. 58). 7 Rebü'lâhır 950 (10 Temmuz 1543)'de Kocaeli sancakbeyliği görevinde idi (D.BRZ. nr. 20614, s. 98; KK. nr.1765, vr.14b). Hasan Paşa'nın Selh-i Receb 956 (24.VIII.1549)'da beylerbeyliğine yeniden tayin edildiği anlaşılmaktadır (D. BRZ. 20616, s. 11).

⁸⁸ BOA A. NŞT. nr. Dosya 1/19.

(1541) senesinde ise Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti içinde Gelibolu sancağı merkez olmak üzere Midilli ve Rodos sancakları yer alıyordu⁸⁹. 951 (1544)'de eyalette Gelibolu, Eğriboz, İnebahtı ve Karlılı sancakları bulunuyordu⁹⁰. Gerek Celalzâde'nin *Tabakâtü'l-memâlik*'ine derc ettiği idarî teşkilata ait listede⁹¹ ve gerekse 957-958 (1551-1552) tarihli sancak tevcihine ait listede⁹² sancak sayısı altıdır ve Gelibolu, Eğriboz, Karlılı, İnebahtı Rodos ve Midilli'den oluşmaktadır. Eyaletin kuruluşunda her ne kadar Barbaros Hayreddin Paşa'ya Rodos, paşa sancağı olarak verilmiş olsa bile daha sonra yine Gelibolu'nun eyalet merkezi olduğu görülmektedir. Daha sonraki tarihlerde ise eyalete çeşitli haslı ve salyaneli sancaklar ilave edilmiştir. Bu sancakların haricinde sefer senelerinde donanma ile giden timarlı sancakların sayısı da bir hayli fazladır. Nitekim, 945 (1538) senesinde İkinci defa Adalar seferine çıkan Barbaros Hayreddin Paşa'nın donanmasına Anadolu Eyaleti'nden 19 sancak katılmıştır⁹³. Bu sancaklardan bir kısmı daha sonraki tarihlerde Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletine bağlanmıştır. Yukarıdan beri izah edilen bilgilerin ışığında Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti veya Kapudan-ı Derya Eyaleti olarak bilinen eyaletin aynı eyalet olduğu ve ilk Deniz Beylerbeyliği olarak teşkilatlandırıldığı, bu eyaletin Cezâyir-i Garb Eyaleti ile bir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin kuruluşu Barbaros Hayreddin Paşa'nın resmen Osmanlı İmparatorluğu hizmetine girmesiyle başlamış ve adını Akdeniz'deki (bugünkü Ege Denizi) adalara verilen genel bir ad olarak "Cezâyir"den almıştır. Bu eyaletin denizlerle ilgisi ise "kapudâni" isminin ilavesi ile "Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve kapudâni" şeklinde birleştirilmiştir. Bu sebeple arşiv belgelerinde eyaletin beylerbeyine hitaben bazen "Cezâyir beylerbeyi", bazen de "Kapudan" veya "Kapudan Paşa" ifadelerinin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

⁸⁹ MAD. nr. 34, s. 587, 589.

⁹⁰ KK. nr. 62, s.575/2.

⁹¹ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 14b.

⁹² Emecen-Şahin, *Tevcih Defteri*, s. 58-59.

⁹³ Preveze Deniz Savaşı'ndan sonra tutulduğu anlaşılan Anadolu'daki 19 sancağa ait yoklama defterlerinde savaş sırasında ölenlere ve esir düşenlere de işaret edilmiştir (MAD, nr. 6160, s.24-201).

Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Kuruluşu Öncesinde Bazı Kapudan-ı Deryalar
(1476-1546)

Kapudan-ı Derya	Görev Tarihi	Kaynak
1 Hamza Bey	B 881-ZA 881 (X 1476-II 1477)	MAD. 176, s. 405b
2 Gedik Ahmed Paşa	21 ZA 881-29 L 882 (7 III 1477-3 II 1478)	MAD. 176, s. 405b
3 Mesih Paşa	885-893 (1480-1488)	Dünişmend, V, 176; Aşıkpaşazade, s. 236
6 Ahmed Paşa Hersekzade	893 (1488)	İbn Kemal, VIII, 108
4 Sinan Paşa	23 C 894-N 902 (24 V 1489-3 V 1497)	İE-Maliye, nr.2
5 Mustafa Bey	L 902-CA 904 (VI 1497-XII 1498)	İE-Maliye, nr.3-4
7 Küçük Davud Paşa	ZA 904-908 (VI 1499-1502)	Aşıkpaşazade, s. 263, İbn Kemal, VIII, 220, 243, 244
8 Sinan Bey	23 C 909'da Gelibolu Sancakbeyi	Belgeler, s. 329, 331
9 Ahmed Paşa Hersekzade	893 (1488) ve 23 N 909-RA 916 (10 III 1504-VI 1510)	Barikan, İstanbul, s. 355; Ruznâmeçe Defteri, s. 389, 433, 435
10 İskender Bey	RA 916-21 L 917 (VI 1510-11 I 1512)	Ruznâmeçe, s. 389, 433, 435
11 Hasan Paşa	21 L 917 (11 I 1512) Gelibolu Sancakbeyi oldu	Ruznâmeçe, s. 492
12 İskender Bey	21 R 919 (21 VI 1513'da görevi bitti)	MAD. 7, s. 311a
13 Kasım Bey	21 R 919-17 M 920 (21 VI 1513-14 III 1514)	MAD. 7, s. 311a, 312a
14 İskender Bey	17 M 920-14 ZA 920 (14 III 1514-31 XII 1514)	MAD. 7, s. 312a, 313 b; Haydar Çelebi, I, 464
15 Sinan Bey	14 ZA 920-23 RA 922 (31 XII 1514-26 IV 1516)	MAD. 7, s. 313b, 107b; Haydar Çelebi, I, 476
16 Cafer Ağa	23 RA 922-L 926 (26 IV 1516-IX 1520)	MAD. 7, s. 313b; Bostan 7b
17 Şadi Paşa	L 926-S 927 (IX 1520-I 1521)	Bostan, 11b
18 Sinan Paşa	S 927-ZA 927 (I 1521-X 1521)	Bostan, 36b
20 Mustafa Bey (Palak)	ZA 927-27 M 929 (X 1521-16 XI 1522)	Bostan, 40a, 49b; Haydar Çelebi, I, 537
19 Beltram Paşa	27 M 929-RA 929 (16 XI 1522-I 1523)	Bostan, 49b, 57a-b
21 Lütfi Paşa	RA 929-Ş 929 (I 1523-VI 1523)	Bostan, 60b
22 Süleyman Paşa	Ş 929-Ş 931 (VI 1523-VI 1525)	Bostan, 60b, 67b, 72b
23 Kasım Paşa	Ş 931-934 Kış (VI 1525-1528)	Bostan, 74b, 77b, 98b
24 Mustafa Paşa (Palak)	934 Kış-R. 936 (1528-XII 1529)	Bostan, 98b, 117b; Gökbilgin, Rumeli Eyaleti, s. 252
25 Mehmed Bey	R 936-937 (XII 1529-1531)	Bostan, 117b, 127b
26 Ahmed Bey (Kemankes)	CA 938-7 S 940 (XII 1531-28 VIII 1533)	K.K. 1863, s. 113; Bostan, 130a
27 Lütfi Bey	7 S 940-18 B 940 (28 VIII 1533-2 II 1534)	KK. 1863, s. 113; Bostan, 147b
28 Hayreddin Paşa	18 B 940-8 CA 953 (2 II 1534-7 VII 1546)	KK. 1863, s. 113; Bostan, 56b

ABSTRACT

ESTABLISHMENT OF THE PROVINCE OF CEZAYIR-I BAHR-I SEFİD

Information about the first period of the naval operations of the Ottoman Empire is very limited due to the insufficiency of sources. Despite being a focus of interest, the establishment of the Ottoman Navy has still been a subject yet to be illuminated for the same reason. Still, it is possible to establish some facts by relying on Ottoman sources and by evaluating this information in the light of later practice. This paper aims to find some clues as to the establishment and development of the province of Cezayir-i Bahr-i Sefid, which was ruled by the highest officer and commander of the Ottoman Navy and the dockyards.